

Moğolistan'da 2018–2021 Yılları Arasında Bulunan Runik Yazıtlar

Azzaya BADAM*

Özet

Moğolistan coğrafyasında XIX. yüzyılın son çeyreğinde başlayan runik harfli yazıt keşifleri günümüze kadar kesintisiz devam etmektedir. Bu da Moğolistan'da hâlâ keşfedilmemiş birçok yazıt olduğunu kanıtlamaktadır. Yeni keşfedilen runik yazıtların tanıtılması dilbilimciler, halk bilimciler ve tarihçiler vb. bütün Türkologlar için son derece önemlidir. Yeni keşfedilen yazıtların tek bir kelimesi, tek bir karakteri dahi runik yazı ile işaretlenmiş eski Türk dilinin söz varlığı için yeni şeyler söylemeyi mümkün kılabilir. Ayrıca keşfedilen bu yazıtlar eski Türk dili araştırmalarının yanında, tarihî ve kültürel araştırmalar için de değerli katkılar sağlamaktadır. 2022 yılı itibarıyla, Moğolistan'da toplam 101 farklı alanda 182 runik yazıt keşfedilmiştir. 2018 yılında, 2010-2017 yıllarında keşfedilen 21 adet runik yazıtın genel bir tanıtımı ile 13 adet küçük yazıtın (kaya yazıtı) ayrıntılı bilgileri tarafımızca araştırmacıların istifadesine sunulmuştu. Bu çalışmada 2018-2021 yılları arasında Moğolistan'da keşfedilen 15 yeni yazıtın tanıtımı yapılacak; bu yazıtlarla ilgili çalışmalarla yazıtların mevcut durumları hakkında bilgiler verilecektir. 2022 yılında 4 civarında runik yazıtın keşfedildiğine dair ön bilgiler elde edilmiştir. Ancak bunlardan Dukhyn Buuts II ve İleriş Kutlug Kağan yazıtı haricinde, bu yazıtlarla ilgili ilk araştırma ve anlamlandırmalar henüz yayımlanmamıştır. Ayrıca 2022 yılının sonuna kadar yeni yazıtların keşfedilmesi ve tescil edilmesi mümkün olduğundan bu çalışmaya 2022 yılı keşifleri dâhil edilmemiştir. Moğolistan coğrafyasında 2018 yılında beş, 2020 yılında dört, 2019 ve 2021 yıllarında ise üçer adet yazıt keşfedilmiştir. Bu yazıtların tümü

* Dr. Öğr. Üyesi, Moğolistan Devlet Üniversitesi Türkoloji Ana Bilim Dalı, ROR ID <https://ror.org/04855bv47>, azzaya@num.edu.mn, <https://orcid.org/0000-0002-6278-6251>.

kaya yazıtları kategorisine dâhildir. Yazıtlarla ilgili bilgileri paylaşmak ve yukarıda belirtilen yazıtlar için bir söz varlığı listesi oluşturmak bu çalışmanın iki ana hedefidir.

Anahtar Kelimeler: Göktürkçe, runik yazıtlar, Moğolistan, yeni yazıtlar

Runic Inscriptions Found in Mongolia Between the Years 2018 and 2021

Abstract

The discovery of runic inscriptions in Mongolia, which started in the last quarter of the 19th century, continues uninterruptedly until today. This proves that there are countless undiscovered old Turkish monuments in Mongolia. The introduction of the recently discovered runic monuments is essential for all Turkologists, including linguists, folklorists, and historians. Even a single word, a single character of the newly discovered inscriptions makes it possible to say new things about the vocabulary of the ancient Turkic language marked with runic script. In addition, these newly discovered inscriptions provide valuable contributions to historical and cultural research as well as ancient Turkic language research. As of 2022, a total of 101 locations in Mongolia had yielded the discovery of 182 runic inscriptions. In 2018, we provided an overview of 21 runic inscriptions found between 2010 and 2017 as well as specific information on 13 small-monuments, or rock inscriptions. As a continuation of this, this article will outline the research and status of 15 new monuments that were found in Mongolia between 2018 and 2021. Preliminary assessments indicate that as of 2022, roughly four runic inscriptions have been found. Since new inscriptions can still be found and registered until the end of 2022, they are not included in our analysis because the initial research and explanations have not yet been published. When examining the newly discovered monuments in the last four years, five monuments were found in 2018, four in 2020, and three each in 2019 and 2021. These monuments are all examples of rock inscriptions. Sharing information and compiling a list of words for the inscriptions stated above are the two main objectives of this article.

Keywords: Ancient Turkish, Runic inscription, Mongolia, newly found inscription

Moğolistan'da 2018-2021 yılları arasında keşfedilen 15 runik harfli yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtlar bulundukları aymaklara (il büyüklüğünde alan) göre sayıca sıralandığında; Bayankhongor aymakta 10; Govi-Altai aymakta 3; Bulgan ve Sükhbaatar aymaklarda ise birer adet şeklindedir. Moğolistan'da 2015 ve 2017 yılları arasında Govi-Altai aymakta 3; Töv aymakta 4 adet yazı-

tın keşfedilmiş olmasıyla bahse konu bölge, en çok runik harfli yazıt bulunan aymaklar olarak kayıtlarda yer almıştır.

Yeni keşfedilen yazıt metinleri içerik olarak oldukça zengin olmasıyla birlikte metinlerde birkaç kişi adına da rastlanmaktadır.

Tablo 1: Yeni Bulunan Yazıtlarla İlgili Detaylı Bilgiler

Bulunuş Yılı	№	Yazıtın adı	Yazıtın konumu		Kelime sayısı
			İlk bulunduğu yer	Şu anda bulunduğu yer	
2018	1	Asgat Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Asgat bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Asgat bölgesi</i>	1
	2	Deed Tsokhiot Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Deed Tsokhiot bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Deed Tsokhiot bölgesi</i>	2
	3	Dund Tsokhiot I. Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Dund Tsokhiot bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Dund Tsokhiot bölgesi</i>	2
	4	Dund Tsokhiot II. Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Dund Tsokhiot bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Dund Tsokhiot bölgesi</i>	3
	5	Hanangi-in Buuts Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Hanangiin Buuts</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Hanangiin Buuts</i>	2
2019	6	Havts-gaityn Havtsal Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Shine Jinst sum, Havts-gaityn Havtsal bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Shine Jinst sum, Havts-gaityn Havtsal bölgesi</i>	3
	7	Soyo Khüren Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Ölziit sum, Soyo Khüren bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Ölziit sum, Sumu Başkanlığı</i>	3
	8	Zamyn Buuts Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Buutsagaan sum, Zamyn Buuts bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Buutsagaan sum, Zamyn Buuts bölgesi</i>	6

2020	9	Davirtyn Buuts II. Yazıtı	<i>Govi-Altai aymak, Taishir sum, Davirtyn Buuts bölgesi</i>	<i>Govi-Altai aymak, Taishir sum, Davirtyn Buuts bölgesi</i>	2
	10	Khöshööt Tolgoi Yazıtı	<i>Govi-Altai aymak, Biger sum, Khöshööt Tolgoi bölgesi</i>	<i>Govi-Altai aymak, Biger sum, Khöshööt Tolgoi bölgesi</i>	1
	11	Zaany Angal Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Ölziit sum, Zaany Angal bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Ölziit sum, Zaany Angal bölgesi</i>	2
	12	Tavan Tolgoi Yazıtı	<i>Sükhbaatar aymak, Bayandelger sum, Tavan Tolgoi bölgesi</i>	<i>Sükhbaatar aymak, Bayandelger sum, Tavan Tolgoi bölgesi</i>	7
2021	13	Dövön Yazıtı	<i>Govi-Altai aymak, Yösönbulag sum, Dövön bölgesi</i>	<i>Govi-Altai aymak, Yösönbulag sum, Dövön bölgesi</i>	1
	14	Dukhyn Buuts Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Bogd sum, Dukhyn Buuts bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Bogd sum, Dukhyn Buuts bölgesi</i>	1
	15	Khangidai Khad II. Yazıtı	<i>Bulgan aymak, Dashinchilen sum, Khangidai Khad bölgesi</i>	<i>Bulgan aymak, Dashinchilen sum, Khangidai Khad bölgesi</i>	4

2018 Yılında Bulunan Yazıtlar

Asgat Yazıtı

2018 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri tarafından Bayankhongor aймаğa bağlı Galuut sumun Asgat bölgesinde bulunan yazıt dört karakterden oluşmaktadır. Yazıtın ilk okuması 2018 yılında Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend vd., 2019, s. 587-588; Tsend, 2022b, s. 94-95).

Tablo 2: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠠᠰᠭᠠᠲᠤ	Qī R i m	qīrīm	Kırım

Deed Tsokhiot Yazıtı

Bayankhongor aймаğa bağlı Galuut sumun Tsagaan Turuut ırmağının geçit kısmında Deed Tsokhiot ve Dund Tsokhiot adında kayalık bir bölge bulunmaktadır. Beş harften oluşan yazıtı 2018 yılında Moğolistan Bilimler

Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri Deed Tsokhiot bölgesinde keşfetmişlerdir. Yazıt aynı yıl Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından okunup incelenmiştir (Tsend, 2022b, s. 139–140; Tsend vd., 2019, s. 588–589).

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
𐰇𐰏𐰣𐰏𐰣	Q R č W R	qar čur	Kar Çur

Tablo 3: Yazıtın Okunuşu

Dund Tsokhiot I. Yazıtı

Dund Tsokhiot bölgesinde bulunan bir satırlık runik yazıt 2018 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri tarafından keşfedilmiştir. Yazıtın okuma ve anlamlandırılması Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2022b, s. 140–141; Tsend vd., 2019, s. 589–590).

Tablo 4: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
𐰇𐰏𐰣𐰏𐰣 [1]	[p] YY č i : W L R T i	[apa?] yayçı olurt[t]i	[Apa?] yayçı oturttu.

Dund Tsokhiot II. Yazıtı

Dund Tsokhiot bölgesinde bulunan ikinci yazıt, 2018 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri tarafından keşfedilmiştir. Yazıt aynı yıl Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından okunup incelenmiştir (Tsend, 2022b, s. 141; Tsend vd., 2019, s. 590).

Tablo 5: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
...𐰇𐰏𐰣𐰏𐰣 [1~𐰇]𐰇𐰏𐰣𐰏𐰣	Q T B R [i~𐰇] Y W R G	qut bar [i~𐰇] yorıy ...	Kut varın, sefer...

Hanangiin Buuts Yazıtı

Yazıt 2018 yılında Bayankhongor aymak Galuut sum bölgesi Tsagaan Tu-ruut ırmağı havzasında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri tarafından keşfedilmiştir (Tsend, 2022b, s. 126; Tsend vd., 2019, s. 590).

Tablo 6: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
...lꞥꞥꞥꞥ [ꞥꞥꞥꞥ...]	[...in?] s i k l m s	[...in?] <i>isi?</i> kâlmis	[...kardeş] <i>i?</i> gelmiş

2019 Yılında Bulunan Yazıtlar

Havtsgaityn Havtsal Yazıtı

Bayankhongor aymağa bağı Shine Jinst sumun Havtsgaityn Havtsal bölgesinde bulunan üç satırlık yazıt, 2019 yılında Moğolistan Milli Müzesi araştırmacısı Sodnomjamts Damchaabadgar tarafından keşfedilip ilk okuma ve anlamlandırılması da yayımlanmıştır (Tsend, 2020b, s. 122; Tsend, Zagd, vd., 2019, s. 402–403). Söz konusu yazıtın okuma anlamlandırılmasıyla ilgili en son yayın da Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2022b, s. 124–125).

Tablo 7: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
𐤒𐤒𐤍.1	Q R L G	qarlŕy	a. Karlık Çur aşıp
𐤒𐤕.2	č W R	čur	indi.
𐤒𐤕𐤍.3	š n t i	<i>a.</i> ašinti (~aša änti) <i>b.</i> äsänti (~äšänti)	b. Karlık Çur esen oturdu.

Soyo Khüren Yazıtı

Bayankhongor aймаға бағлы Өлзийт сум Soyo Khüren бөлgesinde секиз харften олушан бир сатрлык бу yazыт, 2019 yılında Moғolistan Milli Müzesi araştırmacısı Sodnomjamts Damchaabadgar tarafından keşfedilmiş, yazıtın ilk okuma anlamlandırılması da yayımlanmıştır (Tsend, 2020b, s. 116; Tsend, Zagd, vd., 2019, s. 401–402). Yazıtın uzunluğu 40 cm, harf yüksekliği 7-10 cm'dir. Yazıtın baş kısmında iki tane damga bulunmaktadır: Söz konusu yazıtla ilgili son okuma ve anlamlandırma Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2022b, s. 122–123).

Tablo 8: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠰᠢᠷᠲᠤᠬᠤᠨ	ş R T Q k ü n m	aşartaq (~aşirtaq) könim	Zeki ve sadık dostum

Zamyn Buuts Yazıtı

Bayankhongor aймага баглы Buutsagaan сумун merkezinden doguya dogru 9 km'lik mesafede Zamyn Buuts adında kucuk bir kayalik bulunmakta-

dır. Söz konusu kayalıkta Uygur Kağanlığı dönemine ait olabilecek bir satırlık runik yazıt hakkedilmiştir. Yazıt 2019 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacısı Dr. Tserendagva Yadmaa ve meslektaşları tarafından keşfedilmiştir (Yadmaa ve Sarantuya, 2019, s. 254). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Munkhtulga Rinchinkhorol'un okuması şöyledir:

ᠠᠳᠢᠵᠠᠷ ᠶᠣᠷᠲᠢ (ᠠ): ᠬᠠᠳᠢᠵᠠᠷ ᠶᠣᠷᠲᠢ ᠠᠳᠢᠵᠠᠷ ᠶᠣᠷᠲᠢ ~ ädiz ar yortī ädiz (ar) at äki yortī ~
 Literal translation: The Ädiz man/men passed. The Ädiz man/men and horse/horses passed twice. Dynamic equivalence translation: The Ädiz troops went passing by here. The Ädiz troops and horses went twice passing by here. (Rinchinkhorol, 2020, s. 366–372).

Bu incelemenin yayımlanmasından sonra Prof. Dr. Battulga bizzat yazıt üzerinde araştırma yaparak metni bir kez daha yayımlamıştır (Tsend, 2020b, s. 118, 2020a, 2022b, s. 117–119).

Tablo 9a: Yazıtın Okunuşu (Tsend, 2022b, ss. 117-119)

Yazıt Metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠬᠠᠳᠢᠵᠠᠷ ᠶᠣᠷᠲᠢ ᠠᠳᠢᠵᠠᠷ ᠶᠣᠷᠲᠢ	d z ṽ : Y W R T i : d z T ṽ k i : Y W R T i	ädiziṽ yortī ädiz atīṽ äki yortī	Ediz'inin geçti. Ediz'inkiler iki defa geçti.

Yazıtla ilgili okuma ve anlamlandırma yapılan bir çalışma da Prof. Dr. Şaban Doğan'a aittir (Doğan, 2021).

Tablo 9b: Yazıtın Okunuşu (Doğan, 2021, s. 100)

Tamir Edilmiş Metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠬᠠᠳᠢᠵᠠᠷ ᠶᠣᠷᠲᠢ (ᠠ)(ᠶᠣᠷᠲᠢ ᠶᠣᠷᠲᠢ	d²zṽ : y¹W r t¹Y- d²z t¹ṽ k²Y: y¹W r t¹Y	(e)d(i)z(i)ṽ : yurtı (e) d(i)z (a)t(i)ṽ (e)ki : yurtı	Edizlerin konaklama/ kamp yeri. Ediz atla- rının ikinci konakla- ma/kamp yeri.

2020 Yılında Bulunan Yazıtlar

Davirtyn Buuts II Yazıtı

Davirtyn Buuts I Yazıtı 2016 yılında Govi-Altai aймаğa bağlı Taishir sum-da yer alan Berkh Dağı'ndaki Davirt adlı kışlak yerinde B. Bayar tarafından bulunmuştur. Bu yazıt Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından okunup bilim dünyasına sunulmuştur (Tsend, 2016; 2017, s. 94, 111). Bir satırlık bu yazıt toplam 20 harf ve 2 kelime ayırma işaretinden ibarettir.

Saha araştırması ekibimiz tarafından 20 Haziran 2020 tarihinde aynı bölgede bir yazıt daha keşfedilmiştir. Yazıt Davirtyn Buuts I yazıtının bulunduğu kayanın doğu tarafındaki başka bir kaya üzerine yazılmıştır. Toplam altı

harften ibaret bir satırlık yazıtla ilgili ilk bilimsel çalışma 2021 yılında araştırmacıların istifadesine sunulmuştur (Badam vd., 2021, s. 16–17, 2022, s. 15; Tsend, 2022a, s. 119). Yazıtın uzunluğu 19,5 cm olup harflerin yüksekliği 3 – 5 cm'dir.

Tablo 10: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠠᠯᠠᠭᠤᠯᠠ	W L G Q Y a	uluş kaya	Ulu kaya

Khöshööt Tolgoi Yazıtı

Moğolistan'da Govi-Altai aймаğa bağlı Biger sumdan batıya doğru 20 km'lik mesafede Khöshööt Tolgoi bölgesinde bulunan yazıt beş harften oluşmaktadır. Yazıt 2020 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacılarından Batbold Natsag, Amgalantögs Tsend ve Aldarmönkh Pürev tarafından bulunmuştur (Natsag vd., 2020). Yazıtın ilk okuma ve anlamlandırılması Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2020b, s. 188; Tsend, Natsag, vd., 2020).

Tablo 11: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠲᠤᠩᠭᠠᠷ	T W ᠩ R č	tunğrač (~tonğrač)	Tunğraç ~Tongraç

Yazıtı ilk okuyanlar yazıt metninin bir kişi adı olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtse de kavim adı (Tongra) olabileceği fikrini ileri sürenler de vardır (Badam vd., 2021, s. 17, 2022, s. 16; Tsend, 2022a, s. 122–125).

Zaany Angal Yazıtı

2020 yılında Bayankhongor aймаğa bağlı Ölziit sumdan güneydoğuya doğru 60 km'lik Zaany Angal bölgesinde Moğolistan Devlet Üniversitesi Antropoloji ve Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Batsaikhan Zagd ve Moğolistan Milli Müzesi araştırmacısı Sodnomjamts Damchaabadgar tarafından bulunmuştur. Yazıtın ilk okuma ve anlamlandırması Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2020b, s. 137, 2021, 2022b, s. 116–117; Tsend, Zagd, vd., 2020).

Tablo 12: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠠᠷᠢᠨᠭ	r ᠩ s ü s	äriᠭ (~iriᠭ) süsi	Takip et, askeri

Tavan Tolgoi Yazıtı

Sükhbaatar aймаğa bağlı Bayandelger sumdan batıya doğru 22 km'lik mesafede Tavan Tolgoi bölgesinde 2020 yılında Ya. Batjargal, N. Dulamjav

doğru 55 km’lik bölgesinde bulunan Dukhyn Buuts kışlağında keşfedilmiştir (Yadmaa ve Sarantuya, 2021). Bu yazıtın okuma ve anlamlandırılması Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından 2021 yılında yapılmıştır. Araştırmacılar yazıtın Uygur dönemine ait 日月光金 *ri yue guang jin* adlı sikke üzerindeki yazıtlarla ilişkili olabileceğini vurgulamıştır (Tsend, Yadmaa, vd., 2021). Yazıtın hemen yanında Edizlere ait olabilecek bir damga da bulunmaktadır.

Tablo 15a: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
𐭩𐭪𐭫𐭬𐭭𐭮𐭯𐭰𐭱𐭲𐭳𐭴𐭵𐭶𐭷𐭸𐭹𐭺𐭻𐭼𐭽𐭾𐭿𐮀𐮁𐮂𐮃𐮄𐮅𐮆𐮇𐮈𐮉𐮊𐮋𐮌𐮍𐮎𐮏𐮐𐮑𐮒𐮓𐮔𐮕𐮖𐮗𐮘𐮙𐮚𐮛𐮜𐮝𐮞𐮟𐮠𐮡𐮢𐮣𐮤𐮥𐮦𐮧𐮨𐮩𐮪𐮫𐮬𐮭𐮮𐮯𐮰𐮱𐮲𐮳𐮴𐮵𐮶𐮷𐮸𐮹𐮺𐮻𐮼𐮽𐮾𐮿𐰀𐰁𐰂𐰃𐰄𐰅𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊𐰋𐰌𐰍𐰎𐰏𐰐𐰑𐰒𐰓𐰔𐰕𐰖𐰗𐰘𐰙𐰚𐰛𐰜𐰝𐰞𐰟𐰠𐰡𐰢𐰣𐰤𐰥𐰦𐰧𐰨𐰩𐰪𐰫𐰬𐰭𐰮𐰯𐰰𐰱𐰲𐰳𐰴𐰵𐰶𐰷𐰸𐰹𐰺𐰻𐰼𐰽𐰾𐰿𐱀𐱁𐱂𐱃𐱄𐱅𐱆𐱇𐱈𐱉𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱪𐱫𐱬𐱭𐱮𐱯𐱰𐱱𐱲𐱳𐱴𐱵𐱶𐱷𐱸𐱹𐱺𐱻𐱼𐱽𐱾𐱿𐲀𐲁𐲂𐲃𐲄𐲅𐲆𐲇𐲈𐲉𐲊𐲋𐲌𐲍𐲎𐲏𐲐𐲑𐲒𐲓𐲔𐲕𐲖𐲗𐲘𐲙𐲚𐲛𐲜𐲝𐲞𐲟𐲠𐲡𐲢𐲣𐲤𐲥𐲦𐲧𐲨𐲩𐲪𐲫𐲬𐲭𐲮𐲯𐲰𐲱𐲲𐲳𐲴𐲵𐲶𐲷𐲸𐲹𐲺𐲻𐲼𐲽𐲾𐲿𐳀𐳁𐳂𐳃𐳄𐳅𐳆𐳇𐳈𐳉𐳊𐳋𐳌𐳍𐳎𐳏𐳐𐳑𐳒𐳓𐳔𐳕𐳖𐳗𐳘𐳙𐳚𐳛𐳜𐳝𐳞𐳟𐳠𐳡𐳢𐳣𐳤𐳥𐳦𐳧𐳨𐳩𐳪𐳫𐳬𐳭𐳮𐳯𐳰𐳱𐳲𐳳𐳴𐳵𐳶𐳷𐳸𐳹𐳺𐳻𐳼𐳽𐳾𐳿𐴀𐴁𐴂𐴃𐴄𐴅𐴆𐴇𐴈𐴉𐴊𐴋𐴌𐴍𐴎𐴏𐴐𐴑𐴒𐴓𐴔𐴕𐴖𐴗𐴘𐴙𐴚𐴛𐴜𐴝𐴞𐴟𐴠𐴡𐴢𐴣𐴤𐴥𐴦𐴧𐴨𐴩𐴪𐴫𐴬𐴭𐴮𐴯𐴰𐴱𐴲𐴳𐴴𐴵𐴶𐴷𐴸𐴹𐴺𐴻𐴼𐴽𐴾𐴿𐵀𐵁𐵂𐵃𐵄𐵅𐵆𐵇𐵈𐵉𐵊𐵋𐵌𐵍𐵎𐵏𐵐𐵑𐵒𐵓𐵔𐵕𐵖𐵗𐵘𐵙𐵚𐵛𐵜𐵝𐵞𐵟𐵠𐵡𐵢𐵣𐵤𐵥𐵦𐵧𐵨𐵩𐵪𐵫𐵬𐵭𐵮𐵯𐵰𐵱𐵲𐵳𐵴𐵵𐵶𐵷𐵸𐵹𐵺𐵻𐵼𐵽𐵾𐵿𐶀𐶁𐶂𐶃𐶄𐶅𐶆𐶇𐶈𐶉𐶊𐶋𐶌𐶍𐶎𐶏𐶐𐶑𐶒𐶓𐶔𐶕𐶖𐶗𐶘𐶙𐶚𐶛𐶜𐶝𐶞𐶟𐶠𐶡𐶢𐶣𐶤𐶥𐶦𐶧𐶨𐶩𐶪𐶫𐶬𐶭𐶮𐶯𐶰𐶱𐶲𐶳𐶴𐶵𐶶𐶷𐶸𐶹𐶺𐶻𐶼𐶽𐶾𐶿𐷀𐷁𐷂𐷃𐷄𐷅𐷆𐷇𐷈𐷉𐷊𐷋𐷌𐷍𐷎𐷏𐷐𐷑𐷒𐷓𐷔𐷕𐷖𐷗𐷘𐷙𐷚𐷛𐷜𐷝𐷞𐷟𐷠𐷡𐷢𐷣𐷤𐷥𐷦𐷧𐷨𐷩𐷪𐷫𐷬𐷭𐷮𐷯𐷰𐷱𐷲𐷳𐷴𐷵𐷶𐷷𐷸𐷹𐷺𐷻𐷼𐷽𐷾𐷿𐸀𐸁𐸂𐸃𐸄𐸅𐸆𐸇𐸈𐸉𐸊𐸋𐸌𐸍𐸎𐸏𐸐𐸑𐸒𐸓𐸔𐸕𐸖𐸗𐸘𐸙𐸚𐸛𐸜𐸝𐸞𐸟𐸠𐸡𐸢𐸣𐸤𐸥𐸦𐸧𐸨𐸩𐸪𐸫𐸬𐸭𐸮𐸯𐸰𐸱𐸲𐸳𐸴𐸵𐸶𐸷𐸸𐸹𐸺𐸻𐸼𐸽𐸾𐸿𐹀𐹁𐹂𐹃𐹄𐹅𐹆𐹇𐹈𐹉𐹊𐹋𐹌𐹍𐹎𐹏𐹐𐹑𐹒𐹓𐹔𐹕𐹖𐹗𐹘𐹙𐹚𐹛𐹜𐹝𐹞𐹟𐹠𐹡𐹢𐹣𐹤𐹥𐹦𐹧𐹨𐹩𐹪𐹫𐹬𐹭𐹮𐹯𐹰𐹱𐹲𐹳𐹴𐹵𐹶𐹷𐹸𐹹𐹺𐹻𐹼𐹽𐹾𐹿𐺀𐺁𐺂𐺃𐺄𐺅𐺆𐺇𐺈𐺉𐺊𐺋𐺌𐺍𐺎𐺏𐺐𐺑𐺒𐺓𐺔𐺕𐺖𐺗𐺘𐺙𐺚𐺛𐺜𐺝𐺞𐺟𐺠𐺡𐺢𐺣𐺤𐺥𐺦𐺧𐺨𐺩𐺪𐺫𐺬𐺭𐺮𐺯𐺰𐺱𐺲𐺳𐺴𐺵𐺶𐺷𐺸𐺹𐺺𐺻𐺼𐺽𐺾𐺿𐻀𐻁𐻂𐻃𐻄𐻅𐻆𐻇𐻈𐻉𐻊𐻋𐻌𐻍𐻎𐻏𐻐𐻑𐻒𐻓𐻔𐻕𐻖𐻗𐻘𐻙𐻚𐻛𐻜𐻝𐻞𐻟𐻠𐻡𐻢𐻣𐻤𐻥𐻦𐻧𐻨𐻩𐻪𐻫𐻬𐻭𐻮𐻯𐻰𐻱𐻲𐻳𐻴𐻵𐻶𐻷𐻸𐻹𐻺𐻻𐻼𐻽𐻾𐻿𐼀𐼁𐼂𐼃𐼄𐼅𐼆𐼇𐼈𐼉𐼊𐼋𐼌𐼍𐼎𐼏𐼐𐼑𐼒𐼓𐼔𐼕𐼖𐼗𐼘𐼙𐼚𐼛𐼜𐼝𐼞𐼟𐼠𐼡𐼢𐼣𐼤𐼥𐼦𐼧𐼨𐼩𐼪𐼫𐼬𐼭𐼮𐼯𐼰𐼱𐼲𐼳𐼴𐼵𐼶𐼷𐼸𐼹𐼺𐼻𐼼𐼽𐼾𐼿𐽀𐽁𐽂𐽃𐽄𐽅𐽆𐽇𐽋𐽍𐽎𐽏𐽐𐽈𐽉𐽊𐽌𐽑𐽒𐽓𐽔𐽕𐽖𐽗𐽘𐽙𐽚𐽛𐽜𐽝𐽞𐽟𐽠𐽡𐽢𐽣𐽤𐽥𐽦𐽧𐽨𐽩𐽪𐽫𐽬𐽭𐽮𐽯𐽰𐽱𐽲𐽳𐽴𐽵𐽶𐽷𐽸𐽹𐽺𐽻𐽼𐽽𐽾𐽿𐿀𐿁𐿂𐿃𐿄𐿅𐿆𐿇𐿈𐿉𐿊𐿋𐿌𐿍𐿎𐿏𐿐𐿑𐿒𐿓𐿔𐿕𐿖𐿗𐿘𐿙𐿚𐿛𐿜𐿝𐿞𐿟𐿠𐿡𐿢𐿣𐿤𐿥𐿦𐿧𐿨𐿩𐿪𐿫𐿬𐿭𐿮𐿯𐿰𐿱𐿲𐿳𐿴𐿵𐿶𐿷𐿸𐿹𐿺𐿻𐿼𐿽𐿾𐿿𐾀𐾁𐾃𐾅𐾂𐾄𐾆𐾇𐾈𐾉𐾊𐾋𐾌𐾍𐾎𐾏𐾐𐾑𐾒𐾓𐾔𐾕𐾖𐾗𐾘𐾙𐾚𐾛𐾜𐾝𐾞𐾟𐾠𐾡𐾢𐾣𐾤𐾥𐾦𐾧𐾨𐾩𐾪𐾫𐾬𐾭𐾮𐾯𐾰𐾱𐾲𐾳𐾴𐾵𐾶𐾷𐾸𐾹𐾺𐾻𐾼𐾽𐾾𐾿𐿀𐿁𐿂𐿃𐿄𐿅𐿆𐿇𐿈𐿉𐿊𐿋𐿌𐿍𐿎𐿏𐿐𐿑𐿒𐿓𐿔𐿕𐿖𐿗𐿘𐿙𐿚𐿛𐿜𐿝𐿞𐿟𐿠𐿡𐿢𐿣𐿤𐿥𐿦𐿧𐿨𐿩𐿪𐿫𐿬𐿭𐿮𐿯𐿰𐿱𐿲𐿳𐿴𐿵𐿶𐿷𐿸𐿹𐿺𐿻𐿼𐿽𐿾𐿿𐿀𐿁𐿂𐿃𐿄𐿅𐿆𐿇𐿈𐿉𐿊𐿋𐿌𐿍𐿎𐿏𐿐𐿑𐿒𐿓𐿔𐿕𐿖𐿗𐿘𐿙𐿚𐿛𐿜𐿝𐿞𐿟𐿠𐿡𐿢𐿣𐿤𐿥𐿦𐿧𐿨𐿩𐿪𐿫𐿬𐿭𐿮𐿯𐿰𐿱𐿲𐿳𐿴𐿵𐿶			

Yazıt 27 Temmuz 2022 tarihinde Prof. Dr. Şaban Doğan ve Doç. Dr. Boldbaatar Yundenbat tarafından yerinde incelenip tekrar belgelenmiş ve yayımlanmıştır (Doğan ve Yundenbat, 2023).

Tablo 15b: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
𐭩 𐭪𐭫 𐭩𐭪 𐭪𐭫𐭪𐭫𐭪𐭫	b ² il ² g ² e : b ¹ y ¹ : nça : y ¹	bilge : b(a)y : (a)nça : (a)y	Bilge zengindir. Öyle söyle.

Khangidai Khad II Yazıtlı

Bilindiği üzere Khangidai Khad yazıtı Bulgan aймаğa bağlı Dashinchilen sum sınırlarında yer alan Khangidai Khad adlı bir kayalıkta 1926-1930 yılları arasında Gombojav Mönkh-Ochir tarafından bulunmuş; 1966 yılından itibaren de O. Namnandorj liderliğindeki ekip ve diğer bilim insanları tarafından yazıtla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Bukhat, 1968; Byamba, 1968, s. 37; Grigoroviç, 1978, 2006, s. 120–127; Luvsandorj, 1990, s. 121–123; Ochir, 1966; Tsend, 2006, 2022b, s. 174–179; Tsend ve Valentinoviç, 2009).

2021 yılında Mogolistan Devlet Üniversitesi Türkoloji anabilim dalı öğrencilerinin yaz stajları kapsamında söz konusu yazıtın incelemeleri esnasında danışmanlığını yaptığımız araştırma grubumuzun üyelerinden dördüncü sınıf öğrencisi Solongo Batsaikhan kayalıkta yeni bir yazıt keşfetmiştir (Enkhmaa vd., 2021, s. 59–61). Khangidai Khad II Yazıtı olarak isimlendirilen yazıtın ilk okuması Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2022b, s. 179–181).

Tablo 16: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
𐭪𐭫𐭬𐭭𐭮𐭯𐭰𐭱𐭲𐭳𐭴𐭵𐭶𐭷𐭸𐭹𐭺𐭻𐭼𐭽𐭾𐭿𐮀𐮁𐮂𐮃𐮄𐮅𐮆𐮇𐮈𐮉𐮊𐮋𐮌𐮍𐮎𐮏𐮐𐮑𐮒𐮓𐮔𐮕𐮖𐮗𐮘𐮙𐮚𐮛𐮜𐮝𐮞𐮟𐮠𐮡𐮢𐮣𐮤𐮥𐮦𐮧𐮨𐮩𐮪𐮫𐮬𐮭𐮮𐮯𐮰𐮱𐮲𐮳𐮴𐮵𐮶𐮷𐮸𐮹𐮺𐮻𐮼𐮽𐮾𐮿𐯀𐯁𐯂𐯃𐯄𐯅𐯆𐯇𐯈𐯉𐯊𐯋𐯌𐯍𐯎𐯏𐯐𐯑𐯒𐯓𐯔𐯕𐯖𐯗𐯘𐯙𐯚𐯛𐯜𐯝𐯞𐯟𐯠𐯡𐯢𐯣𐯤𐯥𐯦𐯧𐯨𐯩𐯪𐯫𐯬𐯭𐯮𐯰𐯱𐯲𐯳𐯴𐯵𐯶𐯷𐯸𐯹𐯺𐯻𐯼𐯽𐯾𐯿𐰀𐰁𐰂𐰃𐰄𐰅𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊𐰋𐰌𐰍𐰎𐰏𐰐𐰑𐰒𐰓𐰔𐰕𐰖𐰗𐰘𐰙𐰚𐰛𐰜𐰝𐰞𐰟𐰠𐰡𐰢𐰣𐰤𐰥𐰦𐰧𐰨𐰩𐰪𐰫𐰬𐰭𐰮𐰯𐰰𐰱𐰲𐰳𐰴𐰵𐰶𐰷𐰸𐰹𐰺𐰻𐰼𐰽𐰾𐰿𐱀𐱁𐱂𐱃𐱄𐱅𐱆𐱇𐱈𐱉𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱪𐱫𐱬𐱭𐱮𐱯𐱰𐱱𐱲𐱳𐱴𐱵𐱶𐱷𐱸𐱹𐱺𐱻𐱼𐱽𐱾𐱿𐲀𐲁𐲂𐲃𐲄𐲅𐲆𐲇𐲈𐲉𐲊𐲋𐲌𐲍𐲎𐲏𐲐𐲑𐲒𐲓𐲔𐲕𐲖𐲗𐲘𐲙𐲚𐲛𐲜𐲝𐲞𐲟𐲠𐲡𐲢𐲣𐲤𐲥𐲦𐲧𐲨𐲩𐲪𐲫𐲬𐲭𐲮𐲯𐲰𐲱𐲲𐲳𐲴𐲵𐲶𐲷𐲸𐲹𐲺𐲻𐲼𐲽𐲾𐲿𐳀𐳁𐳂𐳃𐳄𐳅𐳆𐳇𐳈𐳉𐳊𐳋𐳌𐳍𐳎𐳏𐳐𐳑𐳒𐳓𐳔𐳕𐳖𐳗𐳘𐳙𐳚𐳛𐳜𐳝𐳞𐳟𐳠𐳡𐳢𐳣𐳤𐳥𐳦𐳧𐳨𐳩𐳪𐳫𐳬𐳭𐳮𐳯𐳰𐳱𐳲𐳳𐳴𐳵𐳶𐳷𐳸𐳹𐳺𐳻𐳼𐳽𐳾𐳿𐴀𐴁𐴂𐴃𐴄𐴅𐴆𐴇𐴈𐴉𐴊𐴋𐴌𐴍𐴎𐴏𐴐𐴑𐴒𐴓𐴔𐴕𐴖𐴗𐴘𐴙𐴚𐴛𐴜𐴝𐴞𐴟𐴠𐴡𐴢𐴣𐴤𐴥𐴦𐴧𐴨𐴩𐴪𐴫𐴬𐴭𐴮𐴯𐴰𐴱𐴲𐴳𐴴𐴵𐴶𐴷𐴸𐴹𐴺𐴻𐴼𐴽𐴾𐴿𐵀𐵁𐵂𐵃𐵄𐵅𐵆𐵇𐵈𐵉𐵊𐵋𐵌𐵍𐵎𐵏𐵐𐵑𐵒𐵓𐵔𐵕𐵖𐵗𐵘𐵙𐵚𐵛𐵜𐵝𐵞𐵟𐵠𐵡𐵢𐵣𐵤𐵥𐵦𐵧𐵨𐵩𐵪𐵫𐵬𐵭𐵮𐵯𐵰𐵱𐵲𐵳𐵴𐵵𐵶𐵷𐵸𐵹𐵺𐵻𐵼𐵽𐵾𐵿𐶀𐶁𐶂𐶃𐶄𐶅𐶆𐶇𐶈𐶉𐶊𐶋𐶌𐶍𐶎𐶏𐶐𐶑𐶒𐶓𐶔𐶕𐶖𐶗𐶘𐶙𐶚𐶛𐶜𐶝𐶞𐶟𐶠𐶡𐶢𐶣𐶤𐶥𐶦𐶧𐶨𐶩𐶪𐶫𐶬𐶭𐶮𐶯𐶰𐶱𐶲𐶳𐶴𐶵𐶶𐶷𐶸𐶹𐶺𐶻𐶼𐶽𐶾𐶿𐷀𐷁𐷂𐷃𐷄𐷅𐷆𐷇𐷈𐷉𐷊𐷋𐷌𐷍𐷎𐷏𐷐𐷑𐷒𐷓𐷔𐷕𐷖𐷗𐷘𐷙𐷚𐷛𐷜𐷝𐷞𐷟𐷠𐷡𐷢𐷣𐷤𐷥𐷦𐷧𐷨𐷩𐷪𐷫𐷬𐷭𐷮𐷯𐷰𐷱𐷲𐷳𐷴𐷵𐷶𐷷𐷸𐷹𐷺𐷻𐷼𐷽𐷾𐷿𐸀𐸁𐸂𐸃𐸄𐸅𐸆𐸇𐸈𐸉𐸊𐸋𐸌𐸍𐸎𐸏𐸐𐸑𐸒𐸓𐸔𐸕𐸖𐸗𐸘𐸙𐸚𐸛𐸜𐸝𐸞𐸟𐸠𐸡𐸢𐸣𐸤𐸥𐸦𐸧𐸨𐸩𐸪𐸫𐸬𐸭𐸮𐸯𐸰𐸱𐸲𐸳𐸴𐸵𐸶𐸷𐸸𐸹𐸺𐸻𐸼𐸽𐸾𐸿𐹀𐹁𐹂𐹃𐹄𐹅𐹆𐹇𐹈𐹉𐹊𐹋𐹌𐹍𐹎𐹏𐹐𐹑𐹒𐹓𐹔𐹕𐹖𐹗𐹘𐹙𐹚𐹛𐹜𐹝𐹞𐹟𐹠𐹡𐹢𐹣𐹤𐹥𐹦𐹧𐹨𐹩𐹪𐹫𐹬𐹭𐹮𐹯𐹰𐹱𐹲𐹳𐹴𐹵𐹶𐹷𐹸𐹹𐹺𐹻𐹼𐹽𐹾𐹿𐺀𐺁𐺂𐺃𐺄𐺅𐺆𐺇𐺈𐺉𐺊𐺋𐺌𐺍𐺎𐺏𐺐𐺑𐺒𐺓𐺔𐺕𐺖𐺗𐺘𐺙𐺚𐺛𐺜𐺝𐺞𐺟𐺠𐺡𐺢𐺣𐺤𐺥𐺦𐺧𐺨𐺩𐺪𐺫𐺬𐺭𐺮𐺯𐺰𐺱𐺲𐺳𐺴𐺵𐺶𐺷𐺸𐺹𐺺𐺻𐺼𐺼𐺼			

Birinci yazıtın bulunuşundan 95 yıl sonra aynı kayalıkta ikinci bir yazıt bulunması bölgede daha kapsamlı bir araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir.

Yeni Bulunan Yazıtların Söz Varlığı

Son dört yılda bulunan tüm runik harfli yazıtların söz varlığını oluşturan kelime listesi aşağıda verilmiştir.

a	ᐱ	ayraç işareti	Tav.T.; Tav.T.; Tav.T.;
anča	ᐱᐳ	öyle	Dukh.Buuts
apa	ᐱ	Apa	Du.Tsokh.I.
ay	ᐱ	Ay	Tav.T.
ay-	ᐱ	söyle-	Dukh.Buuts
ayas	ᐱᐱ	Berrak	Dukh.Buuts
aş-	ᐱ	aş-	
aša änti (~äsänti)	ᐱᐱᐱ	aşıp indi	Havts. Hav.3.
aşartaq (~aşirtaq)	ᐱᐱᐱᐱ	Zeki ve sadık	Soyo.H.
at	ᐱ	Ad	
atij	ᐱᐱ	Adı	Zam.B.
ädiz	ᐱᐱ	Ediz	
ädiz	ᐱᐱ	Ediz'inkiler	Zam.B.
ädizij	ᐱᐱᐱ	Ediz'inin	Zam.B.
äki	ᐱᐱ	İki	Zam.B.
än-	ᐱᐱ	in-	
aša änti (~äsänti)	ᐱᐱᐱ	aşıp indi	Havts. Hav.3.
är-	ᐱᐱ	takip et-, var-	
ärij	ᐱᐱᐱ	takip et	Zaan.A.
äsän-	ᐱᐱᐱ	esen otur-	
äsänti (~aša änti)	ᐱᐱᐱᐱ	esen oturdu	Havts. Hav.3.
bar-	ᐱᐱ	var-	
barij	ᐱᐱᐱ	varın	Du.Tsokh.II.
bay	ᐱᐱ	zengin	Dukh.Buuts
bilge	ᐱᐱᐱᐱᐱ	bilge	Dukh.Buuts
biti-	ᐱᐱᐱ	yaz-	
bitidim	ᐱᐱᐱᐱᐱ	yazdım	Hang.H.II.
čur	ᐱᐱᐱ	Çur	
qar čur	ᐱᐱᐱᐱᐱ	Kar Çur	De.Tsokh.

qarlıy çur	ᠬᠠᠷᠯᠢᠢᠴᠣᠷ	Karlık Çur	<i>Havts. Hav.1-2.</i>
ini	ᠢᠨᠢ	Kardeş	
inisi	ᠢᠨᠢᠰᠢ	kardeşi	<i>Han.B.</i>
ir-	ᠢᠷ	takip et-, var-	
irin (~äriṅ)	ᠢᠷᠢᠨ	takip et	<i>Zaan.A.</i>
irkin	ᠢᠷᠬᠢᠨ	İrkin	<i>Tav.T.</i>
käl-	ᠬᠠᠯ	gel-	
kälip	ᠬᠠᠯᠢᠫᠢᠫᠤ	gelip	<i>Hang.H.II.</i>
kälmis	ᠬᠠᠯᠢᠮᠢᠰ	gelmiş	<i>Han.B.</i>
kön	ᠬᠣᠨ	Dost	
könim	ᠬᠣᠨᠢᠮ	dostum	<i>Soyo.H.</i>
olur-	ᠣᠯᠣᠷ	otur-	
olurttı	ᠣᠯᠣᠷᠲᠢ	oturttu	<i>Du. Tsokh.I.</i>
olurtım	ᠣᠯᠣᠷᠲᠢᠮ	oturdum	<i>Tav.T.; Tav.T.;</i>
orun	ᠣᠷᠤᠨ	Orun	<i>Tav.T.</i>
qar	ᠬᠠᠷ	Kar	
qar çur	ᠬᠠᠷᠴᠣᠷ	Kar Çur	<i>De. Tsokh.</i>
qarlıy	ᠬᠠᠷᠯᠢᠢ	Karlık	
qarlıy çur	ᠬᠠᠷᠯᠢᠢᠴᠣᠷ	Karlık Çur	<i>Havts. Hav.1-2.</i>
qaya	ᠬᠠᠶᠠ	Kaya	<i>Davirt.II.</i>
qayaqa	ᠬᠠᠶᠠᠬᠠ	kayaya	<i>Hang.H.II.</i>
qır	ᠬᠢᠷ	Kır	
qırım	ᠬᠢᠷᠢᠮ	Kırım	<i>Asg.</i>
qut	ᠬᠤᠲᠤ	Kut	<i>Du. Tsokh.II.</i>
sü	ᠰᠤ	Asker	
süsi	ᠰᠤᠰᠢ	askeri	<i>Zaan.A.</i>
taš	ᠲᠠᠰ	taş	<i>Döv.</i>
tayla	ᠲᠠᠶᠤᠯᠠ	güzel, kibar	<i>Dukh.Buuts</i>
tonrač (~tuṅrač)	ᠲᠣᠨᠷᠠᠴ	Tongraç	<i>Höş.T.</i>
tört	ᠲᠣᠷᠲᠤ	Dört	
törtinč	ᠲᠣᠷᠲᠤᠨᠴ	dördüncü	<i>Tav.T.</i>
tuṅrač (~tonrač)	ᠲᠣᠨᠭᠠᠴ	Tungraç	<i>Höş.T.</i>
uluṡ	ᠤᠯᠤ	Ulu	<i>Davirt.II.</i>
yalım	ᠶᠠᠯᠢᠮ	yassı	<i>Hang.H.II.</i>
yayçı	ᠶᠠᠶᠴᠢ	yaycı	<i>Du. Tsokh.I.</i>

yegän	ᠶᠡᠭᠡᠨ	Yegen	<i>Tav.T.</i>
yorïy	ᠶᠣᠷᠢᠶ	sefer	<i>Du.Tsokh.II.</i>
yor- (~yurt)	ᠶᠣᠷ	geç-, git-	
yortï	ᠶᠣᠷᠲᠢ	geçti	<i>Zam.B.; Zam.B</i>
yurt (~yor)	ᠶᠣᠷᠲᠤ	konaklama/kamp yeri	
yurtï	ᠶᠣᠷᠲᠢ	konaklama/kamp yeri	<i>Zam.B.; Zam.B</i>

Sonuç

Çalışma kapsamında söz konusu 15 yazıtla ilgili bilgiler verilmiş, ayrıca söz varlığı listesi oluşturulmuştur. Bahse konu listedeki kelimeler, yazıtları en son yorumlayan araştırmacıların eserlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Sayıları her geçen gün artan runik harfli yazıtlarla ilgili dil bilgisel, tarihî ve kültürel çalışmaların ve detaylı araştırmaların sayılarının artması önemlidir. Son zamanlarda Moğolistan ile Türkiye arasındaki bilimsel iş birliklerinin gelişmesine koşut olarak yazıtları araştıran bilim insanlarının bu coğrafyayı ziyaret etmeleri, yazıtları bizzat yerinde incelemeleri ve özellikle yazıt belgelendirilmesi için önemli olan güneş ışığının tüm açılarından yararlanarak yazıt incelemeleri yapmaları mümkün olmuş; tüm bu gelişmeler, ilgili araştırmacılar için önemli bir fırsat olan bu olanaklar çerçevesinde keşif ve yayınların yolunun açılmasını sağlamıştır. Türkiye ile Moğolistan arasındaki akademik iş birliklerinin gelişmesi yazıtlarla ilgili yeni çalışmalara zemin hazırlayacaktır.

Etik Komite Onayı: Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek: Bu araştırma, Moğolistan Devlet Üniversitesi tarafından P2022-4373 numaralı proje anlaşması kapsamında desteklenmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval: Ethical committee approval is not required for this research.

Funding: This research has been funded under project agreement number P2022-4373 by the National University of Mongolia.

Conflicts of Interest: The author declare no conflicts of interest in this study.

Kısaltmalar

Asg.	Asgat Yazıtı
Davirt.II.	Davirtyn Buuts II. Yazıtı
De.Tsokh.	Deed Tsokhiot Yazıtı
Döv.	Dövön Yazıtı
Du.Tsokh.I.	Dund Tsokhiot I. Yazıtı
Du.Tsokh.II.	Dund Tsokhiot II. Yazıtı
Dukh.Buuts	Dukhyn Buuts Yazıtı
Han.B.	Hanangiin Buuts Yazıtı
Hang.H.II.	Khangidai Khad II. Yazıtı
Havts. Hav.1-2.	Havtsgaityn Havtsal Yazıtının 1-2. satır
Havts. Hav.3.	Havtsgaityn Havtsal Yazıtının 3. satır
Höş.T.	Khöshööt Tolgoi Yazıtı
Soyo.H.	Soyo Khüren Yazıtı
Tav.T.	Tavan Tolgoi Yazıtı
Zaan.A.	Zaany Angal Yazıtı
Zam.B.	Zamyn Buuts Yazıtı

Kaynakça

- Badam, A., Namsrai, G. ve Batjav, B. (2021). Govi-Altay aймаğındaki runik yazıtlar ve tamgalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 72, 7-32. <https://doi.org/10.32925/tday.2021.60>
- Badam, A., Namsrai, G. ve Batjav, B. (2022). Runic inscriptions and tamgas in Govi-Altai province, Mongolia. *Asian Studies in Mongolia*, 1, 11-27.
- Bukhat, B. (1968). Khangidain khadny türeg bichees. *Shinjelekhi Ukhaany Akademiin Medee*, 4, 96-97.
- Byamba, R. (1968). *Les dessins pictographiques et les inscriptions sur les rochers et sur les steles en Mongolie* (C 1). Institut Linguae et Litterarum Academiae Scientiarum, Reipublicae Populi Mongolici.
- Doğan, Ş. (2021). Batı Moğolistan'daki Ulaan Tsokhiotün övöljö yazıtı ile Uvs ve Khovd illeri sınırlarındaki bazı kaya resimleri ve tamgalar üzerine. *Journal of Turkish Studies, Special Edition Vol. 1*, 97-112.
- Doğan, Ş. ve Yundenbat, B. (2023). Dukhyn Buuts yazıtı üzerine. L. Karahan ve H. Yıldız (Ed.), *Doğumunun 80. yılında Ahmet Bican Ercilasun armağanı* içinde (s. 379-387).
- Enkhmaa, A., Battulga, N.-E., Zorigtbaatar, M., Batsaikhan, S., Erdembileg, S., Battulga, K., Pürevsüren, S., Törbat, B. ve Dashdondov, E. (2021). *Kheeriin*

- dadlaga, sudalgaany ajliin tailan*. Moğolistan Devlet Üniversitesi, Türkoloji ABD.
- Gonchig, B., Tsend, B., Batsuuri, A. ve Sosorbaram, K. (2022). Dövöngiin uygur, runi bicheest khöshöö. *Turkic & Uighur Studies*, III(2), 44-46.
- Grigoroviç, K. S. (1978). Naskalniye runičeskiye nadpisi Mongolii I. Tes, Gurvaljin-ula, Khangyta-khat, Khentey. *Tyurkologičeskii sbornik 1975* içinde (s. 151-158).
- Grigoroviç, K. S. (2006). *Pamyatniki dryevnyetyurkskoy pisimennosti i etnokulturnaya istoriya tsentralinoy Azii*.
- Luvsandorj, B. (1990). *BNMAU-yn nutag dakhi khadny bichees*.
- Natsag, B., Tsend, A. ve Pürev, A. (2020). “Govi-Altai aimgiin arhyeologiin dursgaluud” kheeriin sudalgaany ajlyn tailan. Institute of Archaeology, Mongolian Academy of Sciences.
- Ochir, N. (1966). Arvan ödriin shinjilgeenii ayalal. *Shinjelek Ukhaan Amidral*, 5, 38-41.
- Rinchinkhorol, M. (2020). A Newly-Found Uighur Period Runic Inscription. *The 6th International Conference on Asian Studies (ICAS2020) Vol. VI* içinde (s. 366-372).
- Rinchinkhorol, M. (2022). Doğu Moğolistan’da yeni bulunan Uygur dönemi bir “Yol Yazıtı”. *Uluslararası geçmişten geleceğe ipekyolu sempozyumu* içinde (s. 583-589).
- Rinchinkhorol, M., Dashzeveg, A. ve Ganbold, B. (2022). Tavan Tolgoin bichees. *Nüüdelchdiin Öv Sudlal*, XXIII(3), 35-53.
- Tsend, B. (2006). Khangidain khadny bicheesiig dahin nyagtlakh ni. *Acta Historica*, VII(2), s. 10-15.
- Tsend, B. (2016). Taishiryn Davirtyn Buutsny bichees. *Acta Historica*, XVII(1), 5-10.
- Tsend, B. (2017). *Runi bichgiin shine survalj: Khirgisi’n ovoony gerelt höshöönii bicheesiin sudalgaa* içinde (s. 91-121).
- Tsend, B. (2020a). Ediz (Ädiz)-d kholbogdoh runi bichgiin khoyor dursgal. *Altica*, XVI, 63-69.
- Tsend, B. (2020b). *The small monuments of Mongolian runic inscription*. Institute of Archaeology, Mongolian Academy of Sciences.
- Tsend, B. (2021). Mongol nutgaas 2020 ond shineer ilrüülsen runi bichgiin khoyor dursgal. *The 7th International Conference on Asian Studies (ICAS2021) Vol. VII* içinde (s. 32-37).
- Tsend, B. (2022a). *Mongolyn runi bichgiin dursgalyn shine sudalgaa: Mongolyn baruun büs nutag dakhi runi bichgiin dursgal* içinde (C I).
- Tsend, B. (2022b). *Mongolyn runi bichgiin dursgalyn shine sudalgaa: Mongolyn töv, umard büs nutag dakhi runi bichgiin dursgal* içinde (C II).

- Tsend, B., Batsuuri, A., Cao, J., Gonchig, B., Song, G., Tsend, A., Cao, P., Tsendorj, B., Cai, X. ve Li, C. (2019). Tsagaan Turuut golyn sav nutag dakhi ertnii bichgiin dursgaluud (Uridchilsan sudalgaa). *The 5th International Conference on Asian Studies Vol. V* içinde s. 586-591.
- Tsend, B., Natsag, B., Tsend, A. ve Pürev, A. (2020). Khöshööt Tolgoın bichees. *Journal of the Archaeology, History and Ethnography*, 16(15), 96-103.
- Tsend, B. ve Valentinoviç, K. İ. (2009). O pominalinoy nadpisi na skalye v Khangidaye (Tsyentralinaya Mongoliya). *Tyurkologichyeskiy Sbornik 2007-2008* içinde (s. 5-13).
- Tsend, B., Yadmaa, Ts. ve Sarantuya, D. (2021). Dukhyn Buutsyn Bicheesiyn Sudalgaa.
- Tsend, B., Zagd, B. ve Damchaabadgar, S. (2019). Shineer ilrüülsen runi bichgiyn khoyor dursgal. *Mongolyn Arkhyeologi-2019* içinde (s. 400-404).
- Tsend, B., Zagd, B. ve Damchaabadgar, S. (2020). Zaany Angalyn bichees. *Nüüdelchdiyn Öv Sudlal, XXI-II*(9), 95-97.
- Yadmaa, T. ve Sarantuya, D. (2019). ‘Nen ertnii hünii ul möriig Altai Tavan Bogdoos khaikh tsogts sudalgaa’ suuri sudalgaany töслиin 2019 ony khaiguul sudalgaanı uridchilsan ür dün. *Mongolyn Arkhyeologi-2019* içinde (s. 251-256).
- Yadmaa, T. ve Sarantuya, D. (2021). Hangai goviin zaagaas shineer ilrüülsen dursgaluud: Dukhyn Buuts, Bürden Tsokhiogiin khadny zurag, tamga temdeg, bichees. *Mongolyn Arkhyeologi-2021* içinde (s. 138-143).

Extended Summary

The first deciphering of the ancient Turkic runic script, which was previously referred to as “mysterious and inexplicable” by the Danish researcher V. Thomsen, took place 130 years ago this year. In Mongolia, new monuments have been found continuously for the past 20 years, and as of now, 182 runic monuments have been documented in 101 locations.

However, in 2010, three monuments known as Dongoi Shiree monuments were discovered in Tuvshinshiree soum of Sükhbaatar province, and once again, classic runic writing was discovered in Mongolia. This was after reading and studying the inscriptions of the so-called classic monuments such as Kultigin, Bilge Khagan, and Tunyukuk. It demonstrated the ability to find the relic. The discovery of the upper part of the monument to Ilterish Kutlug Khagan in 2022 stunned everyone once more.

These demonstrate that there are still classical and small runic monuments to be found on Mongolian land. In other words, it serves as evidence of the widespread acceptance of this writing system during the ancient Turkic and Uighur periods.

We gave a summary of 21 runic inscriptions discovered between 2010 and 2017 in addition to detailed information on 13 small monuments, or rock inscriptions, in 2018. In keeping with that, this article will describe the investigation and present condition of 15 new monuments discovered in Mongolia between 2018 and 2021. According to early estimates, as of 2022, about four runic inscriptions have been discovered. As the survey is still ongoing, new runic inscriptions found in 2022 and 2023 are not yet included in the study.

Five monuments have been discovered in the past four years: four in 2020, three in each of 2019 and 2021, and five in 2018. They are all carved onto rocks. Information interchange and word lists for the inscriptions stated above are this article’s two main objectives.

In addition, if these monuments are classified according to the province where they were discovered and registered, 10 monuments were found in Bayankhongor province, 3 in Govi-Altai province, and 1 each in Bulgan and Sükhbaatar provinces. Thus, the largest number of runic relics were discovered in the territory of Bayankhongor province, which seems to be related to the fact that a lot of historical and archeological research projects have been carried out in the province in recent years. Therefore, conducting research focused on any region will allow more written monuments of historical value to be discovered, recorded, documented, and studied. In 2023, our research team plans to conduct a survey of runic monuments in the Eastern and Southern regions, and there is a high probability that new monuments will be found in these regions.

In this study, details on the fifteen inscriptions were provided, and a word list was created. Based on the results of the most recent studies, the word list for the inscriptions was created. The quantity of grammatical, historical, and cultural studies, as well as in-depth research on runic inscriptions, that continues to increase continuously, needs to be expanded.

Researchers studying the inscriptions have recently had the opportunity to visit these places, touch the inscriptions, and conduct textological studies by taking use of all angles of sunlight, concurrently with the growth of scientific cooperation between Mongolia and Türkiye. These possibilities, which are fantastic for curious researchers, also paved the path for research to be discovered and published. New inscription studies will be made possible by Türkiye and Mongolia's growing academic partnership.

Among the 15 monuments included in the study, the largest in size is the Tavan Tolgoi Inscription. It consists of 29 letters found by Ya.Batjargal, N. Dulamjav, and B. Buyanbat in 2020 in the Tavan Tolgoi region, 22 km from Bayandelger, Sükhbaatar province. The first decoding and interpretation of the inscription was made by Munkhtulga Rinchinkhorol and published in November 2022. The presence of a snake seal and its derivatives, as well as twenty seals from other seals all around it, indicates that this inscription is a complex monument.

The inscriptions found in 2022 that have not yet been included in this study are noteworthy since they are relatively rich in terms of size and content and are probably going to grow in number. For instance, when the upper portion of the inscription of Ilterish Kutlug Khagan was found in July 2022, the scholars judged that it was impossible to estimate the relic's value. However, the seal connected to Dukhiin Buuts' second inscription is quite intriguing, so it is important to take the two inscriptions into consideration in connection with their relationship. Also, it is currently clear that the written monument of Uvs province is dedicated to Chur, but it is still waiting for further detailed research to be done.

